

УДК 304.2

Вишинський Святослав**ЗА ВУАЛІЮ РЕАЛЬНОСТІ.
ГНОСТИЧНІ АСПЕКТИ ПОСТМОДЕРНУ**

У статті розглядаються аспекти гностичних інтерпретацій постмодернової ситуації і проблеми становлення мережевої реальності. Означаються тенденції подвоєння дійсності та плюралізації ідентичностей у віртуальному просторі, пропонується нове прочитання суб'єкт-центрованої філософії.

Ключові слова: ідентичність, реальність, віртуальність, дуалізм, гностицизм, постмодерн.

Вышинский С.**ЗА ВУАЛІЮ РЕАЛЬНОСТІ.
ГНОСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОСТМОДЕРНА**

В статье рассматриваются аспекты гностических интерпретаций постмодерновой ситуации и проблемы становления сетевой реальности. Означиваются тенденции удвоения действительности и плюрализации идентичностей в виртуальном пространстве, предлагается новое прочтение субъект-центрированной философии.

Ключевые слова: идентичность, реальность, виртуальность, дуализм, гностицизм, постмодерн.

Vyshynskiy S.**BEHIND THE VEIL OF REALITY.
THE GNOSTIC ASPECTS OF POSTMODERNITY**

The article deals with the aspects of gnostic interpretations of post-modern situation and problems of construction of the network reality. Tendencies for the duplication of reality and for pluralisation of the virtual identities are marked out, as well as the new subject-centred philosophy is suggested.

Key words: identity, reality, virtuality, dualism, gnosticism, postmodernity.

До останнього часу загальноприйнятою вважалась думка про розмивання ідентичності у віртуальному просторі, її плуралізацію і дроблення, перетворення більш або менш цілісного «Я» на певний ризоматичний комплекс [5, с. 12–17] у безкінечній грі масок, що їх може приміряти свідомість у сучасному світі – в комплексі із самим соціумом, що з ієрархічного цілого трансформуються у хаотичну сукупність індивідів і спільнот. Цьому сприяла і загальна нестабільність, тенденція до зміни не лише психологічних, але й соціально-економічних ролей як риса розвинутого суспільства поч. ХХІ ст. Так чи інакше ризоматичності набуває соціальна структура в цілому, що, своєю чергою, зумовлює і зумовлюється стрімкими культурними змінами, більшість із яких відбуваються у віртуальному просторі, а пізніше «імпортується» звідти у «фізичний світ». Своєю чергою, зміна онтологічної ситуації більше не дозволяє говорити про сферу віртуального як про видимо «ірреальну» – швидше навпаки, віртуальність уже не тільки «доповнює» дійсність, але й кардинально модифікує її, розсуваючи межі тілесності («*new sensuality*» [22]). Розвиток сучасних технологій дозволяє спрогнозувати незабаром часі цілковите заміщення реального віртуальним, «реалізацію» останнього, а відтак, і переверот в онтологічних теоріях, який намічається вже доволі давно.

Отже, традиційною тезою в аналізі віртуального існування є те, що в ньому реальне «Я» здатне легко маскуватися і вдаватися в «ігри ідентичності», чому сприяє сама природа Інтернету та ін. віртуальних мереж. Феноменологія віртуального простору характеризується не лише плинністю, нефіксованістю, метаморфізмом образів, але й вирівнюванням різних планів буття, чи то внутрішній і зовнішній, свідомий і підсвідомий, реальний та ігровий – емансипація від диктату *ratio* і «фактичної» свідомості із чистої інтелектуальної декларації постмодернізму перетворюється на самозрозумілу даність постмодерну. Адже релятивізується сама «фактичність», розмиваються межі того, що існує образно й предметно, уявно, гіпотетично і, справді, фактично. В онтологічних і психологічних теоріях це має вести до переосмислення таких понять, як «реальність» і «фактичність», що, своєю чергою, означає широкі перспективи руйнування традиційної етики.

Більшість цих характеристик відповідали добі *Web 1.0* (хоча, як показує об'єктивний аналіз ситуації, вони багато в чому були

помилковими й тоді) – але зміна природи Інтернету та ін. віртуальних систем в останні роки змушує відкорегувати подібні твердження. Перший етап закріплення віртуального (починаючи з телебачення і культури «глянцевих видань» другої пол. XX ст.) справді стимулював безкінечне приміряння чужих масок, штучно інспірованих ролей, роздвоєння особистості та її відрив від реального («бунт каст» чи швидше: «бунт *проти* каст»). Маскування й вуалі могли не тільки захочувати «щиру» комунікацію (яка насправді завжди залишається на межі відвертого монологу з уявним співрозмовником), але й по факту ускладнювати її, доводячи будь-яку серйозність до абсурду (персонаж «веселого дебіла» [10] у блогосфері і на інших комунікативних майданчиках).

З іншого боку, нині стало зрозуміло (а з часу викриттів Едварда Сноудена – і загальновідомо), що технології дозволяють маскуватися лишень до певної межі, обдаровуючи прозорими масками, які зриваються так само легко, як розсіюються нічні чари. Спекуляції про емансипацію свідомості в постмодернову добу на перевірку виявляються утопіями, далекими від логіки соціального й культурного розвитку: романтично-революційний антилогоцентристський дискурс зіштовхується із прихованою логоцентристською «контролю», можливості якої помножуються подвійним характером гри. Хитрість Диявола в тому, що він змушує повірити в те, що його не існує.

Характер владних відносин у XXI ст., незалежно від того, чи стосуються вони розвинених країн, чи «таких, що розвиваються», полягає у привласненні інформації, і опосередковано через неї – у закріпаченні життєвого часу та імманентних ресурсів свідомості, які є головною цінністю постісторичного світу: «...Люди в цьому смислі більше подібні на слухняних тварин, котрих архонт веде на повідку на бійню (оскільки він живиться їхніми душами)» [1, с. 50]. Закономірно, що «логоцентристська агентура» в особі спецслужб та технологічних корпорацій, розігруючи видимо антилогоцентристську партію, є і в першу чергу сукупністю сил, що володіють думками і в прямому, і в переносному значенні слова – як справжніми смислами того, що відбувається, так і всією сукупністю знаків і означень, що циркулюють у межах контрольованої системи. При цьому важливо не забувати, що природа як медіаторів інформації, так і діяльність смислотворчих одиниць верхнього рівня зберігає суто традицій-

ний, логоцентричний характер, лише завуальований за видимо відмінними правилами постмодернових ігор, з чого можна виокремити симулятивний характер не лише акторів, але й певною мірою самої постмодернної ситуації *in totum* – відтак цілковиту серйозність за маскою гри.

Реальність «Матриці» – постісторичний світ як світ абсолютної прозорості, всі факти і події якого є завжди принципово фіксованими та аналізованими, а відтак, і з великою вірогідністю: прогнозованими. Своєю чергою, будь-який збій дозволяє виявити та усунути його причину (у зворотньому порядку: *traced and detected*). Говорячи про це, ми не маємо на увазі вразливість інформації від горизонтальних атак (на рівні «зламів»), але визначальну розкритість даних розпорядникам інформаційних полів, якими є їхні творці («архітектори», *i.e.* «архонти»), які володіють ключами до таємниць. Таким чином, не розкриття, а визначальна відкритість принаймні таких речей, як особиста переписка і записи розмов, рівноцінна розкритості самих думок і певною мірою почуттів кожного індивіда. Феноменологічне *ego cogito* більше не закрите за сімома печатками, натомість фактом свого інформаційного буття воно в серіях комунікативних актів саме розкривається в ілюзорно замкненій сфері віртуального, яка вже сьогодні є його головним медіатором, а з часом перетвориться на єдину форму дійсності.

Межа між внутрішнім і зовнішнім зникає, суб'єкт оголюється до такої грані, що ми можемо говорити про стирання самого принципу суб'єктності тією мірою, в якій анулюється принцип «невідомого», «непізнаного», «таємниці». Як наслідок, це перетворює будь-які комунікативні практики, віртуальну й реальну комунікацію не на спосіб порозуміння «мережан» (*netizens*), а на спосіб самодоносу й самопрограмування в рамках глобальної інформаційної системи. Відтак кожен акт комунікації як у медіапросторі, так і на його периферії становить акт неусвідомленого підкорення, кожне наступне слово і знак стають інструментами влади – над тими, хто говорить, пише, продукує будь-які форми медійної активності. Своєю чергою, рівень сучасних технологій розширює сферу *espionage* і на цілком реальні, традиційні акти комунікації, які з часом стають усе більш вразливими перед натиском техніки. У цьому реалізується наступ віртуального на дійсне, вампіричний потяг примарного до втілення, який у таких

умовах не може не закінчитись успіхом («Прийде час, і я пізнаю тепло твоїх рук») [15, с. 108]).

І без того сумнівні ідеї комунікативного розуму нині все більше дискредитуються емпірикою. Адже високим технологіям ми завдячуємо не лише розширенню комунікативного поля, але й поглинанням цим полем усіх сфер життя, ануляцією приватності, яку не можуть гарантувати жодні системи мережевої авторизації даних – при чому не тільки від «всевидячого ока» *Big Brother* в іпостасі *PRISM* та ін., але й від найменших горизонтальних втручань (від інформаційного хуліганства до «злочинів століття» *à la* «*WikiLeaks*»). Днище технологічного «Титаніка» західної цивілізації, описаного Фрідріхом Юнгером [16, с. 6–7], на поч. ХХІ ст. постійно «протікає» – в умовах постіндустріального стрибка, дозований і, в більшості випадків, керований *leaking*, став його невід’ємною характеристикою. Контрольовані інформаційні обвали та затоплення низових відсіків лишень створюють ілюзію «анархічної» циркуляції даних, некерованості більшості процесів – та відволікають увагу від закритих рівнів, пов’язаних не з порожніми знаковими системами, що «екзистенційно неворінені самим способом постійного викорчування» [11, с. 170] (*das Gerede*), а з їхніми смислами.

Так чи інакше відбувається фундаментальна зміна антропологічного статусу: *ego* в дедалі більшій мірі розчиняється у процесі *cogito* зі зростаючою часткою образної імпресивності, відтак з наростаючою імпульсивністю, десистематизацією і дерационалізацією як комунікації, так і власного буття в цілому. Обмеження сфери приватного означає також звуження області «мовчання», «внутрішньої тиші», що перманентно «глушиться» потоками зовнішніх вражень – і видимістю полілогів. Ми можемо говорити про «примус до комунікації», розуміючи під останньою, однак, не стільки дійсне спілкування, скільки його сурогатні форми, взаємодії з «віртуальними дзеркалами», породженими самим індивідом. Віртуальна «зона комфорту» відтак перетворюється на зону «самотньої неусамітненості» – під невинним контролем і системи, і в дедалі більшій мірі – решти в’язнів мережі. З того моменту, коли основною формулою віртуального світу стали інтеракція і співучасть у його наповненні, ця зона значно розширилася в порівнянні з «роз’єднаністю» «самотніх натовпів» [4, с. 30], описаною Гі Дебором щодо одностороннього «суспіль-

ства спектаклю», адже тепер його акторами стали самі глядачі, які водночас втрачають усвідомлення (але не *відчуття*) власної самотності.

Порозуміння, як і нормальна комунікація, унеможлиблюють-ся фігурою підглядаючого («наглядача») – усвідомлення його неусипної присутності («*Big Brother is watching you*» [8, с. 97]) знищує щирість, а неусвідомлення – призводить до ще більшого поневолення через *злочинне спостереження*, наслідком якого є цілковита прогнозованість і близька до досконалості програмованість індивіда. Щирість як ознака суб'єктності, права на власний розсуд розкривати або приховувати внутрішнє в такій системі може зникати цілковито – контроль над інформацією в ній вислизає з рук вільного індивіда. З ролі допитуваного, в якій за ним ще зберігалася значна міра свободи промовляти або мовчати, пересічний індивід переходить у розряд піддослідного, що переважно не усвідомлює самого факту всебічного збору даних про нього. Відтак розуміння ситуації легітимізує *нещирість* як форму втечі, вуалі. При цьому технології захисту цінної інформації у віртуальному середовищі полягають не у простому шифруванні, але в розчиненні значущих даних у потоках беззмістовних комбінацій знаків. Парадоксальним чином боротьба за *υποσις* виливається у свідоме продукування «*empty signs*», *ілюзії* одночасно гносеологічного та онтологічного порядків.

У поточній соціополітичній і соціокультурній ситуації *ego* перетворюється на *cogitata* у великих знакових системах, якими є легальні та нелегальні бази даних. Своєю чергою, в «дані» переведені навіть на перший погляд автономні об'єкти та сфери життєдіяльності (від сфери особистих переживань, культури і мистецтва до глобальної економіки). В інформаційну епоху базою даних стає весь світ чи, точніше, спосіб рецепції світу тотально інформатизується, поступово заступаючи собою дійсність. Тієюж мірою стає фікцією трансцендентальність «Я»: всі виміри свідомості перетворюються на феномени зовнішнього порядку – навіть раніше виключно імманентні та самоочевидні. Внутрішній світ, позбавляючись «ешелонів захисту», незримо відкривається Іншому – до того ж переважно без явного примусу, а через широкий інструментарій *soft power*. «Комфортне» забуття про існування Великого Брата посилює останнього, тоді як пам'ять про нього, усвідомлення перманентного спо-

стереження загрожує свідомості цілковитою обструкцією, доводячи існування до абсурду. Аналогічно й умовою глибинної інтерсуб'єктивної взаємодії залишається її приватність, забезпечувати яку неможливо без параноїдальних мір у душі «Матриці» чи героя кінокартини Даррена Аронофські «*П*».

Подібний стан речей багато в чому перегукується з відомою цитатою Чарлза Менсона («Киньте мене в темну одиночну камеру... Там цілий світ, де я вільний»), і маркує справжній рівень, до якого нині звужилася свобода, оскільки йдеться про практичну неможливість збереження навіть внутрішньої свободи в яких-небудь циклах «нормального» існування (*common* та, неунікно, «*reasonable*»). Як протестний дискурс ХХІ ст. це актуалізує не лише екзистенціалістські інтуїції філософії, але й у духовній площині близький їм гностичний проект. Конфронтація індивідуальної свободи і законів буття – тепер уже не тільки й не стільки метафізичної, але суто соціальної реальності, яка «проковтнула» природній Космос і стала його новим утіленням – дозволяє по-іншому прочитувати й образ самого Деміурга – *the Architect* – і по-новому трактувати *пропоцтва*: «...Перемогти як самих архонтів і творців цього світу, точніше сказати, ремісників, так і все ними створене...» [1, с. 41].

Отже, поряд із часом як формою реалізації духовного ресурсу, *призвання*, базовою цінністю постсучасності стає приватність, інтерпретована не стільки в буденному значенні слова, скільки як внутрішній екзистенційний простір, непрозорий для зовнішніх очей – як двері, які зачиняються і відчиняються тільки *зсередини*. У реаліях інформаційного світу збереження приватності та внутрішніх вимірів буття, глибинної ідентичності можливе або через цілковите вимкнення з інформаційної (а отже, і соціальної) реальності (*John the Savage* у «*Brave New World*», юнгерівський *Waldgänger* [6, с. 93], сценарій «*THX 1138*»), або через маскування, творення паралельного світу в самій її тканині (*der Anarch*) та на її задвірках (*escaping the Matrix*). Одним із методів стає криптографія, переведення прозорих знакових систем у режим тайнопису – чи то у формі звичайного технологічного шифрування даних, чи через створення нових знаково-смыслових систем, чи через символічну реконтекстуалізацію старих («*Follow the white rabbit*»: метафорична мова духовної Традиції).

Нині зрозуміло, що звичайних масок у будь-яких інформацій-

них мережах недостатньо – псевдоніми, нікнейми і навіть порожня анонімність не здатні приховати ідентичність ані суб'єктів, ані об'єктів інформаційної діяльності. Соціальна, культурна, політична, інтимна сфери вже сьогодні майже повністю деанонімізовані до масштабів, які обиватель досі слабо усвідомлює. Адже під контролем системи не тільки фізичні та віртуальні маршрути передачі даних, які відкривають найширші можливості для трекінгу і які значною мірою нормально функціонують завдяки системі – але й самі мови цих даних, які водночас є і найвразливішою її ланкою («...Ми звільнили криптографію, демократизували її і розповсюдили через границі нового Інтернету» [19]). Своєю чергою, тільки в таких умовах по-справжньому актуальним стає оруелівський *thoughtcrime* [8, с. 110], адже мислення, переведене в інформаційний потік, стає єдиною формою самого буття. Тоді як шантаж – головним засобом маніпуляції.

Проблема не тільки в тому, що людина стає прозорішою через завантажений нею інформаційний контент, розміщені фото-і відеоматеріали, межа між приватністю і публічністю в яких остаточно стирається [21], але в тому, що суто приватні речі та звички стають частиною особистого досьє (включаючи переглянуті відео, пошукові запити, відвідані сторінки – завдяки плагінам соціальних мереж і «*Google Analytics*», *backtracking* до персональної пошти, соціального профілю, мобільного телефону, банківського рахунку і навіть поточного місцеперебування з точністю до вулиці). Нарешті, його частиною є і така очевидна та водночас особливо чутлива інформація, як приватна й робоча переписка в електронній пошті, на інтернет-форумах і в соціальних мережах, яка через стрімкі поведінкові зміни дедалі більше наближається до прямого викладу думок, *невисловленого*. На поч. XXI ст. завдяки технічному прогресу відкриваються не таємниці Всесвіту, а таємниці душ.

Фактично це актуалізує гностичну парадигму не тільки в переносному значенні цього слова, але й на рівні самої онтології, адже свобода більшою мірою реалізується у віртуальності, тією мірою, в якій віртуалізується сама реальність, перетворюючись на «сон» свідомості. Якщо у визначальному гностицизмі границі проходили між двома метафізичними рівнями буття (Космос і Плерома), в Новий час вони мутували в протиставлення суб'єктивного «Я» і феноменального світу, в постмо-

дернову добу увійшли у фазу подвоєння дійсності на реальну та віртуальну – то вже сьогодні дуалістичних рис набуває сама сфера віртуальності, яка повністю витісняє всі інші. Не складно зіставити, що інструментами *balancing the equations* у традиційну добу виступали холістські ініціативні системи, в Новий час – матеріалізм, у другій пол. ХХ ст. – емансипаторські постмодерністські та неофрейдистські теорії, а нині ним є безпосередній, а не умоглядний плуралізм віртуального, основна функція якого – стати лабіринтом для диференційованого «Я». У тому числі – лабіринтом дзеркальним, *das Magische Theater* («... Плата за вхід – розум» [3, с. 142]).

Зачіпаючи онтологічну та антропологічну проблематику, становлення віртуальної мережевої реальності примушує до нового прочитання етики, вироблення адекватного кодексу поведінки вільної людини в тотальності матриці. Питання вибору і спротиву дійсному стану образів і речей є ключем до нової свободи, актуальність і перспективи чого підтверджують приклади таких викривачів, як Едвард Сноуден: «...Якщо ти усвідомиш, що це світ, який ти допомагаєш створювати, і що він ставатиме все гіршим із кожним наступним поколінням, яке розширюватиме можливості й архітектуру пригнічення, то ти зрозумієш, що будеш готовий піти на будь-який ризик...» [20]. Моральний аспект його діяльності з розкриття систем міжнародного стеження чи не важливіший за сам характер викриттів, адже демонструє те, що навіть «пішка» здатна псувати гру великим гравцем – нехай і будучи при цьому вірогідною частиною однієї з партій. (Чи можливо в потрібний момент програмувати бунтівні ексцеси та волевиявлення чутливих до свободи індивідів? – Безумовно).

Бунт і повстання принципово можливі, адже значна частина виконавчих повноважень делегована низовим операторам: «Люди, на яких ти хочеш наїхати, – це люди, від яких ти залежиш.... Ми знаємо про тебе *все*.... Ми контролюємо кожну частинку твого життя» [9, с. 158]. Ситуація, однак, зміниться, щойно система буде повністю автоматизована і «людський фактор» зведеться до нуля – напрямок технологічного поступу дозволяє стверджувати, що часу, відведеного на подібні бунти, залишається не так багато. Можливість ефективно зривати маски не лише з пересічних акторів системи, але і її поводитирів, продемонстрована проектом Джуліана Ассанджа, є тимчасовим «збо-

єм», закономірним на етапі її конструювання та «обкатки». Тож крах удар, який не буде смертельним, у кращих ніцшевських традиціях лишень посилить новий лад [7, с. 558], зробивши його резистентним до внутрішніх атак.

Прометейвський архетип, керований ідеєю загального блага, рівності та права на свободу, має і тіньовий, герметичний бік: постать Партизана [12, с. 26] (*der Partisan*) Карла Шмітта в реаліях гри сама стає ігровою фігурою, зодягаючись у маски та керуючись у першу чергу особистим благом і благом обмеженої («обраної») касти людей («партії»). Денна, жертвна роль *whistleblower*, Спасителя («просвітлений» *Neo*) має і свого нічного *counterpart* (*hacking Neo*), який є трікстером, юнгерівським Анархом, уособленням архетипу двуликого Гермеса, що не входить у відкрите протистояння з тигром, але намагається його «осідлати» [14, с. 18]. Його тактика індивідуальної та іррегулярної боротьби ґрунтується на еґоїзмі, поєднаному з ціннісним нігілізмом, який, як форма гностичного іконоборства, забезпечує Анарха не тільки від фантомних прив'язок та ілюзорних цілей, але й від ризиків нелегального становища [17, с. 49]. На відміну від прозелітизму першого, останній розуміє справу спасіння в контексті внутрішньої *природи*, відтак – *заслуги*, повторюючи в цьому суто гностичний расовий поділ людства на пневматиків, які здатні сприйняти *γωσις* та здобути духовну свободу – і гіліків, які завідомо приречені на неволю [2, с. 39]. І парадоксальним чином: з власної *воли* («...*Most of these people are not ready to be unplugged*»).

У цьому аспекті наново відтворюється прадавня конфронтація між двома типами дуалістичних традицій: елітарної гностичної, суб'єкт-орієнтованої, для якої характерний глибший рівень протиставлення внутрішнього й зовнішнього, акцентування інтелектуальності, а відтак, і менша увага до перетворень об'єктивного світу (готовність «окопатись» у Сіоні «платонічної реальності ідей та інформаційних потоків» [18]) – та еґалітарної креаціоністської, зорієнтованої на спільноти, з її наголосом на моральній дії та відповідною революційною складовою і прагненням зруйнувати Матрицю, оновити саме небо і саму землю (Одрк. 21:1). Обидва шляхи в різних сферах актуальні й сьогодні, резонуючи, з одного боку, з високотехнологічними островами віртуальної цивілізації «під куполом», а з іншого – з дедалі ширшою «пусте-

лею реальності» за їх межами, що стає притулком для чисельних *outcasts* постісторичного світу. Однак основоположною умовою звільнення і в першій, і в другій редакції нового дуалізму є не тільки відмова від ілюзій реального та віртуального і протиставлення множинам феноменальності – дійсності одиничного (*der Einzige*), але й усвідомлення того, що унікальність суб'єктивного «Я», будучи єдиною підставою, як Ніщо [13, с. 353] (*das Nichts*), є – і в будь-якій онтологічній ситуації залишатиметься – єдиним автентичним простором моральної та інтелектуальної свободи.

Література:

1. Афонасин Е. Античный гностицизм. Фрагменты и свидетельства / Евгений Афонасин. – СПб. : Издательство Олега Абышко, 2002. – 368 с.
2. Афонасин Е. Гносис. Фрагменты и свидетельства / Евгений Афонасин. – СПб. : С.-Петербургский университет, 2008. – 320 с.
3. Гессе Г. Степной волк / Герман Гессе. – М. : АСТ, 2006. – 352 с.
4. Дебор Г. Общество спектакля / Ги Дебор. – М. : Логос, 2000. – 184 с.
5. Делез Ж., Гваттари Ф. Тысяча плато : Капитализм и шизофрения / Жиль Делез, Феликс Гваттари. – Екатеринбург : У-Фактория, 2010. – 895 с.
6. Козловски П. Миф о модерне : Поэтическая философия Эрнста Юнгера / Петер Козловски. – М. : Республика, 2002. – 240 с.
7. Ницше Ф. Сумерки идолов, или Как философствуют молотом / Фридрих Ницше / Фридрих Ницше // Сочинения в двух томах. – М. : Мысль, 1996. – Т. 2. – С. 556–630.
8. Оруэлл Дж. 1984 / Джордж Оруэлл // Скотный двор. 1984. Памяти Каталонии / Джордж Оруэлл. – М. : АСТ, 2003. – С. 95–337.
9. Поланик Ч. Бойцовский клуб / Чак Поланик. – Запорожье : ID Design, 2005. – 203 с.
10. Самородний О. О «веселых дебилах», евразийстве и «плакальщиках» / Олег Самородний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.meso Eurasia.org/archives/12388> (26.12.2012).
11. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер. – СПб. : Наука, 2006. – 452 с.
12. Шмитт К. Теория партизана. Промежуточное замечание к понятию политического / Карл Шмитт. – М. : Праксис, 2007. – 304 с.
13. Штирнер М. Единственный и его собственность / Макс Штирнер. – Харьков : Основа, 1994. – 560 с.
14. Эвола Ю. Оседлать тигра / Юлиус Эвола. – СПб. : Владимир Даль, 2005. – 512 с.

15. Элиаде М. Девица Кристина / Мирча Элиаде // Под тенью лилии / Мирча Элиаде. – М. : Энигма, 1996. – С. 41–170.

16. Юнгер Ф. Предварительные замечания / Фридрих Юнгер // Совершенство техники. Машина и собственность / Фридрих Юнгер. – СПб. : Владимир Даль, 2002. – С. 5–10.

17. Юнгер Э. Эвмесвиль / Эрнст Юнгер. – М. : Ad Marginem, 2013. – 640 с.

18. Assange J. A call to cryptographic arms / Julian Assange [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cryptome.org/2012/12/assange-crypto-arms.htm> (01.12.2012).

19. Assange J. How cryptography is a key weapon in the fight against empire states / Julian Assange [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jul/09/cryptography-weapon-fight-empire-states-julian-assange> (09.07.2013).

20. Snowden E. I don't want to live in a society that does these sort of things / Edward Snowden [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.theguardian.com/world/video/2013/jun/09/nsa-whistleblower-edward-snowden-interview-video> (09.06.2013).

21. The World Tomorrow with Julian Assange. Episode 8. Full original transcript [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://worldtomorrow.wikileaks.org/episode-8.html> (05.06.2012).

22. Žižek S. The Matrix : The truth of the exaggerations / Slavoj Žižek [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lacan.com/matrix.html> (01.02.2001).